

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Ojczyzna w liturgii”

(WT UKSW, 14 XI 2018 r.)

W środę 14 listopada 2018 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyła się konferencja naukowa „Ojczyzna w liturgii”, zorganizowana przez Katedrę Teologii Liturgii. Ks. prof. dr hab. Piotr Tomasiak – Dziekan WT UKSW otwierając konferencję, zauważył, iż jej celem jest zgłębienie wątków liturgicznych ukazujących problematykę patriotyzmu. W dzisiejszych czasach konieczne jest wychowywanie do patriotyzmu. Ks. Dziekan zwrócił uwagę uczestników sympozjum na brak w korpusie programu duszpasterskiego odniesienia do 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Nawiązania występują jedynie w zeszycie maryjnym, co jest zasługą ks. prof. dr. hab. Zbigniewa Jańca.

Następnie ks. prof. dr hab. Jacek Nowak, kierownik Katedry Teologii Liturgii i organizator konferencji, dokonał wprowadzenia w jej tematykę. Jako pierwszy referat wygłosił ks. prof. dr hab. Andrzej Żądło z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Prelegent przedstawił uczestnikom koncepcję i teologię ojczyzny w tekstach modlitewnych Mszału Pawła VI. Ks. prof. Żądło wyszedł od ukazania repertuaru tekstów, gdzie występuje termin „ojczyzna” (*patria*). W Mszale Pawła VI znajduje się siedem kolekt zawierających ten termin. W sumie wzmiankuje się tam ojczyznę 16 razy, a traktuje o niej 15 różnych tekstów. Analiza treści omawianych tekstów – zdaniem ks. prof. Żądły – pozwala wysunąć tezę, iż jest w nich obecna zarówno idea ojczyzny niebieskiej, jak i idea ojczyzny ziemskiej. Według prelegenta „obie te ojczyzny nie wykluczają się nawzajem, nie wymuszają na uczestnikach liturgii antagonistycznego spoglądania na jedną bądź na drugą, lecz zarysowują przed nimi pewną sekwencję urzeczywistniania się obydwóch tych ojczyzn w ludzkim życiu”. Ojczyzna niebieska przedstawiana jest jako ostateczny punkt odniesienia ludzi wierzących. Wzięte pod uwagę teksty zawierają w sobie biblijną koncepcję ojczyzny, na którą w sposób skondensowany zwrócił uwagę św. Paweł, gdy wierzącym w Chrystusa przypominał o tym, że nasza ojczyzna jest w niebie (Flp 3,20). Ks. prof. Żądło spuentował swoje wystąpienie wnioskiem, iż „do prawdziwej i wiecznej ojczyzny niebieskiej prowadzi oparte na wierze i miłości życie w ojczyźnie ziemskiej”.

Drugi referat na temat: „Tematyka patriotyczna w homiliach” miał wygłosić ks. prof. dr hab. Wiesław Przychyna z UPJPII, który jednakże z przyczyn zdrowotnych nie mógł przybyć na konferencję.

Ks. dr Mateusz Rafał Potoczny z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego przedstawił referat na temat: „Ojczyzna i patriotyzm w liturgiach Kościołów wschodnich”, czyli podjął refleksję – jak sam zauważył w swoim wystąpieniu – dotyczącą dwóch bliskoznacznych części składających się na biotop naszej ludzkiej egzystencji, tzn. ojczyzny i patriotyzmu w relacji do liturgii. Prelegent na wstępie podkreślił, że liturgia Kościoła stanowi centralny element prawidłowo ukształtowanego życia każdego chrześcijanina. Wychodząc od kwestii doprecyzowania pojęć, prelegent zauważył, iż w ujęciu Kościołów należących do kręgu wspólnot chrześcijańskiego Orientu pojęcie liturgii rozumie się w węższym niż na Zachodzie znaczeniu, gdyż tutaj termin dotyczy wyłącznie sprawowania liturgii eucharystycznej. Natomiast przedstawiając encyklopedyczne definicje ojczyzny i patriotyzmu, liturgista z Opola stwierdził, iż „ojczyzna jako desygnat miłości zawiera się w słowie «patriotyzm»”. W praktyce podjęta kwestia może rodzić szereg problemów, a nawet kontrowersji, które wynikają z dwóch czynników: z jednej strony z dewaluacji terminologicznej redukującej ojczyznę i patriotyzm tylko do rzeczywistości politycznej, a z drugiej strony z kontekstu historycznego, dotyczącego zwłaszcza kulturowego kręgu Zachodu, u którego podstaw leżą wielkie totalitaryzmy ubiegłego stulecia. W przypadku Kościołów Wschodu bardzo często hierarchia, a czasem nawet sama liturgia tychże Kościołów bywają oskarżane o przesadne związanie z władzą. Kontekst geopolityczny wpłynął bowiem bardzo mocno na chrześcijańskim Wschodzie na ukształtowanie się pewnych form modlitewnych. W tym kontekście prelegent odniósł się do dwóch obszarów: Kościoła bizantyjskiego oraz Kościołów Mezopotamii (Kościoły syroorientalne rozwijające się poza rubieżami Imperium Rzymskiego, w przestrzeni dominacji Persów). Kończąc swoje wystąpienie ks. dr Mateusz Potoczny, zauważył, iż liturgia zawiera w sobie wszystkie pozytywne elementy życia prywatnego i społecznego. W tej mozaice fenomen ojczyzny i patriotyzmu również powinien znaleźć swoje miejsce i rzeczywiście je znajduje. W liturgii Kościoły wschodnie na pierwszym miejscu stawiają globalne ujęcia patriotyzmu. Opierając się na nauczaniu Apostołów, Kościoły Orientu od samego początku dostrzegały konieczność modlitwy za władzę, nigdy jednak nie włączały do liturgii elementów, które mogłyby ją zawęzić do ram jakiegoś konkretnego narodu.

Ostatni z referatów w sesji dopołudniowej, zatytułowany: „Znaczenie liturgii w wojsku i policji w świetle rytuałów” wygłosił ks. dr Bartłomiej Matczak z Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Według opinii liturgisty z Olsztyna w ceremoniale wojskowym i policyjnym kładzie się przede wszystkim nacisk na zachowanie się żołnierza czy policjanta podczas liturgii. Niewiele jest tam odniesień o charakterze teologicznym. Natomiast bardziej uwypukla

się elementy formacyjne. Ks. Matczak znaczną część swojego wystąpienia poświęcił omówieniu zawartości *Vademecum liturgicznego kapelana*, które jest podręcznikiem do sprawowania liturgii tam, gdzie nie są dostępne księgi liturgiczne, czyli na poligonach, misjach pokojowych, obozach i biwakach harcerskich. Po referacie ks. Matczaka rozpoczęła się dyskusja.

Po przerwie organizator konferencji zainaugurował sesję popołudniową, na którą złożyły się dwa referaty i dyskusja zamykająca symposium. Jako pierwszy głos zabrał ks. prof. dr hab. Zdzisław Janiec z Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, który w swoim wystąpieniu zatytułowanym „Maryja w narodzie polskim” przedstawił uczestnikom symposium rozwój kultu maryjnego w Polsce. Ks. prof. Janiec wyodrębnił w „symfonii maryjnej” trzy istotne dominanty: okres średniowiecza, czas nowożytny i okres współczesny. Prelegent wysunął konkluzję, iż „chrystianizacja w Polsce dokonywała się przez mariażację”, a kult maryjny rozwijał się w analogiczny sposób, jak w całym Kościele powszechnym z wyjątkiem specyficznych cech, które znamionują nasz naród. W czasach średniowiecza benedyktyni i cystersi promowali kult Maryi w niebie. U schyłku tej epoki tworzy się rok liturgiczny poświęcony Matce Bożej. Czasy nowożytne to dynamiczny rozwój kultu Matki Bożej Częstochowskiej, który ściśle wiąże się z losami naszego narodu. W tym kontekście liturgista z KUL-u podjął kwestię obrazu jasnogórskiego i obecności Matki Bożej w ikonie, dochodząc do ważnego stwierdzenia, iż nie wolno Maryi oddzielać od Dzieciątka, gdybyż byłoby to deformacją dogmatu, ponieważ Maryja jest obecna tylko dzięki Jezusowi. Ks. prof. dr hab. Zdzisław Janiec w swoim referacie przedstawił również wkład kard. Augusta Hlonda i Sługi Bożego kard. Stefana Wyszyńskiego w rozwój kultu maryjnego w czasach totalitaryzmów XX w., kiedy okupant niemiecki i sowiecki, a później władza komunistyczna w czasach PRL-u starali się uczynić wszystko, aby zniszczyć kult Matki Bożej w narodzie polskim.

Ostatni z referatów wygłosił ks. prof. dr hab. Jacek Nowak – organizator symposium, który omówił genezę i rozwój kultu Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Ukazując początki tego kultu, prelegent zauważył, iż za czasów Jagiełły czczono obraz Matki Bożej Pocieszenia, sprowadzony z Bolonii do kościoła Ojców Augustianów na krakowskim Kazimierzu. Obraz ten nosił specjalną nazwę: Najświętszej Maryi Panny Polaków. Wydarzeniem bez precedensu było złożenie ślubów króla Jana Kazimierza. Ks. prof. dr hab. Jacek Nowak szczegółowo wyjaśnił tytuł obrazu Matki Bożej Łaskawej Domagalidzkiej, przed którym król składał ślubowanie w katedrze lwowskiej oraz przybliżył uczestnikom konferencji przebieg samego ślubowania i jego tekst. Z inicjatywy nuncjusza wprowadzono wtedy do litanii wezwanie: „Królowo Korony Polskiej, módl się za nami”. Liturgista

warszawski w swoim przedłożeniu zastanawiał się również nad odbiorem prawdy o Królowej Polski przez siedemnastowiecznego chłopca. Zdaniem prelegenta „oderwanie króla i warstw wyższych od rzeczywistości chłopskiej wpłynęło na stosunkowo małą motywację rozumienia Maryi jako Królowej w kulcie ludowym mimo powszechnego nabożeństwa do Matki Bożej”. Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja, jeżeli chodzi o szlachtę. Dla niej król był postacią konkretną i te wyobrażenia zaciążyły na religijności szlacheckiej. Według opinii prelegenta szlachta nie miała problemu obrać Maryję za Królową. Ks. prof. Nowak zwrócił uwagę zgromadzonych na fakt, iż Konstytucja sejmu koronacyjnego z 1764 r. oświadcza o uznaniu Maryi jako Królowej Polski. Następnie Prelegent przedstawił najważniejsze fakty historyczne, które doprowadziły do ustanowienia Jej święta o zasięgu ogólnopolskim. Po przedstawieniu szeregu aktów papieskich i biskupich, istotnych z punktu widzenia ustanowienia kolejnego święta maryjnego, ks. prof. Nowak przedstawił, w jaki sposób i jak długo były wypełniane trzy śluby Jana Kazimierza z 1656 r. oraz zwrócił uwagę na pewne przejawy kultu NMP Królowej Polski, np. na Apel Jasnogórski. W końcowej części swojego referatu ks. prof. Nowak skoncentrował się na przybliżeniu uczestnikom konferencji historii peregrynacji kopii jasnogórskiego obrazu oraz wyjaśnił teologiczny sens peregrynacji. Zdaniem ks. prof. Nowaka „peregrynacje wizerunków Matki Bożej wskazują na otwartość wiernych w duchu permanentnego pogłębiania czci ku Bogurodzicy. Na te wydarzenia składają się różne formy, takie jak: liturgia, nabożeństwa, rekolekcje, konferencje naukowe. Dzięki tej różnorodności form pobożności maryjnej nie sprowadza się tylko do emocjonalnych przeżyć, ale nabiera ona wciąż nowej treści teologicznej, co w rezultacie prowadzi do umocnienia w wierze i prawdziwego kultu”.

Po referacie ks. prof. Nowaka rozpoczęła się dyskusja, podczas której jako pierwszy głos zabrał ks. dr Hołodok z WSD w Białymstoku, odnosząc się do referatu ks. prof. Jańca, a konkretnie do kwestii wielkiego kultu Matki Boskiej Częstochowskiej. Wykładowca WSD w Białymstoku dodał, iż w pierwszej połowie XVII w. biskup krakowski, Marcin Szyszkowski, wydał swoje *Reformaciones*, w którym postanawia, że jeżeli będą wykonywane obrazy Matki Bożej, to tylko na wzór Matki Bożej Częstochowskiej. Konkretnym dowodem na wprowadzenie tego postanowienia w życie jest obraz z Sanktuarium Matki Bożej Różanieckiej. Ten obraz jest obrazem częstochowskim oczywiście w swoim wydaniu. Ks. prof. Nowak podczas dyskusji zwrócił uwagę na fakt, iż od kilkudziesięciu lat zaczyna się rozwój kultu Matki Boskiej Fatimskiej. W wielu kościołach znajduje się akt oddania Niepokalanemu Sercu Matki Bożej, który złożyli biskupi polscy w Zakopanem w 2017 r. W tym kontekście ks. prof. Nowak postawił pytanie, czy Fatima nie jest dziś konkurencją dla Jasnej Góry. Ks. prof. Janiec udzie-

lając odpowiedzi na to pytanie, podkreślił, iż jest jedna jedyna rzeczywistość, czyli w tym wypadku Maryja, która może być przedstawiana w różny sposób, przez różne obrazy i wizerunki. Nie ulega wątpliwości – zdaniem ks. Jańca – że ten problem pojawił się za czasów Prymasa Tysiąclecia, który otrzymał figurę Matki Bożej z Fatimy i w swoim czasie przekazał ją ojcom pallotynom. Według opinii ks. Jańca ks. Prymas Stefan Wyszyński na początku ten kult do Matki Boskiej Fatimskiej blokował, ponieważ był całkowicie oddany Jasnogórskiej Pani. Z chwilą, gdy ten kult coraz bardziej się dynamizował, ks. Prymas ustąpił. W tym kontekście najważniejsze – zdaniem ks. prof. Jańca – wydaje się to, aby kult do Matki Bożej był poprawny, czyli realizowany w duchu adhortacji Pawła VI *Marialis cultus*. Ks. Janiec dodał, iż kiedy dziś mówimy o odnowie kultu maryjnego, powinniśmy częściej sięgać do tego ważnego dokumentu, czyli do zawartej tam zdrowej mariologii. W tej perspektywie potrzebna jest dziś w Polsce odnowa kultu do Matki Bożej. Odnowa ta powinna iść według zasad, które podaje we wspomnianej adhortacji Paweł VI. Ważne jest to, aby w centrum tej pobożności maryjnej był przede wszystkim Chrystus, a Ona prowadzi do Chrystusa, a Chrystus prowadzi do Maryi. Ks. prof. dr hab. Andrzej Żądło, włączając się w dyskusję, wysunął tezę o mocnym osadzeniu kultu Matki Bożej w historii i tradycji naszego narodu. Wyrazem tego jest fakt, iż wszystkie centralne uroczystości odbywają się na Jasnej Górze. Z drugiej strony w środowiskach parafialnych obserwuje się dynamiczny rozwój kultu Matki Boskiej Fatimskiej, czego wyrazem jest rozpowszechniające się nabożeństwo fatimskie. Ks. prof. Żądło zwrócił uwagę uczestników sympozjum na połączenie, niezbyt fortunne według jego opinii, nabożeństwa fatimskiego z Mszą św. Tymczasem w Fatimie wierni wieczorem nie gromadzą się na Eucharystii, ale przychodzą na procesję, podczas której rozważają tajemnice różańcowe. Ta procesja ze świecami – zdaniem ks. Żądły – ma kapitalne znaczenie, gdyż tworzy odpowiedni klimat dla medytacji, tak że uczestnictwo w niej staje się głębokim przeżyciem wewnętrznym. W dalszej części dyskusji poruszono także kwestię apeli jasnogórskich, które czasami są niepoprawne teologicznie bądź też zdominowane przez treści patriotyczne. Należałoby zatem zadbać o ich wysoki poziom, gdyż – jak zauważono – apel jasnogórski to taka „międzynarodowa katedra mariologii”. Na zakończenie ks. prof. dr hab. Jacek Nowak dokonał podsumowania dyskusji.

ks. dr Waldemar Bartocha
UKSW